

נספח ב

שואת יהודי סלובקיה

יהודי סלובקיה – רקע

בשנת 1940 חיו בסלובקיה 88,951 יהודים שהיוו יותר מ-3% מהאוכלוסייה הכוללת במדינה שמנתה כ-2.65 מיליון תושבים. כ-100,000 יהודים מסלובקיה ומשטחי סלובקיה שסופחו להונגריה לפי הסכם עם הגרמנים, נרצחו במהלך השואה. רוב הניצולים עלו למדינת ישראל בשנת 1949.

היהודים הראשונים הגיעו לסלובקיה בעת שלטון האימפריה הרומית. נמצאו עדויות לקיומן של קהילות יהודיות החל בתחילת ימי הביניים. החל במאה השבע-עשרה החלו להתגבש קהילות יהודיות והן גיבשו את יהדות סלובקיה עד לשואה. במפקד שנערך בשנת 1787 נמנו כ-40,000 יהודים בסלובקיה שחיו בחמישים קהילות שונות. לקהילה היהודית בסלובקיה הייתה זיקה חזקה ליהדות הונגריה.

עד עליית הנאצים לשלטון חיו יהודי סלובקיה חיי קהילה ודת עשירים שהתנהלו לרוב במסגרת מוסדות קהילתיים לרוב, כגון בתי ספר ובתי כנסת, קופות גמילות חסדים ופעילות של תנועות נוער. הם נהנו מסובלנות ומשגשוג שבאו לידי ביטוי בנוכחותם הבולטת של יהודים במסחר, במקצועות החופשיים ובפקידות הבכירה. עובדה נוספת המלמדת על מעמדם של היהודים בחברה הסלובקית היא ריבוי הנכסים הפרטיים שבידי היהודים ובנייני ציבור מרשימים בידי הקהילות. עם זאת, עד למחצית המאה התשע-עשרה, היו בסלובקיה אזורים נרחבים שהתיישבות יהודים נאסרה בהם.

"החתם סופר"

תפארתם וגאווותם של יהדות סלובקיה הייתה על רבי משה סופר או בשמו המוכר, "החתם סופר" – ענק תורני שנולד בשנת 1762 ופעל לקראת סוף המאה השמונה-עשרה ובמחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה. הוא ייסד ישיבה חשובה, הנהיג את יהודי סלובקיה והאזור, זקף את קומתם והעמיד דור שני ושלישי של תלמידי חכמים ומנהיגי ציבור.

יהודי סלובקיה בשואה

בחודש ספטמבר 1938 כפה הסכם מינכן על ממשלת צ'כוסלובקיה למסור את חבל הסודטים לרייך השלישי. מפלגת העם הסלובקית ראתה בכך שעת כושר והכריזה ב-6 באוקטובר על אוטונומיה באזור סלובקיה. מיום זה הפכה סלובקיה לגרורתה של גרמניה הנאצית ויסודותיה הדמוקרטיות החלו להיסדק. היהודים חשו בכך מיד. משמרות "הלינקה גרדה" הפאשיסטית הוקמו כדי להגן על המשטר החדש ונקטו קו עוין מובהק כלפי היהודים. שר בכיר אף הבהיר כי ממשלתו מוכנה לפעול בשאלה היהודית במתכונת שגרמניה פועלת בה.

בנובמבר 1938 סופחו שטחים דרומיים של סלובקיה להונגריה ואילו היהודים שנותרו בגבולות סלובקיה הואשמו בזיקה מוגזמת להונגריה. העונש היה כבד ואכזרי: אלפי יהודים הוצאו בכפייה מבתייהם בסלובקיה והושלכו אל השטח שסופח להונגריה תוך כדי מעשי אלימות וביזה. שלטונות הונגריה סירבו לקלוט אותם ושלטונות סלובקיה סירבו לקבלם בחזרה. היהודים מצאו את עצמם נטושים בחורף קר ללא ציוד מתאים או מזון באזור הפקר. נציגי הארגונים הציוניים והנהגת הקהילות האורתודוקסיות נחלצו לעזרת היהודים שמצאו את עצמם ללא קורת גג. הם שוכנו במקובץ והצליחו לעלות לישראל.

יהודי סלובקיה המאוימים לא ישבו בחיבוק ידיים. הם הקימו ארגון משותף בשם **"הלשכה היהודית המרכזית לארץ סלובקיה"**, ובו היו חברים בו כל נציגי הארגונים היהודים למעט אגודת ישראל. יהודי סלובקיה גם הגישו סיוע למתדפקים על שעריהם ממדינות שכנות וסייעו להם בהשגת אשרות שהייה. כמו כן, החלו בהכשרה מקצועית לצעירים לקראת עלייתם לארץ ישראל.

בסלובקיה נמשכה ההתנכלות ליהודים. ממשלתו של יוזף טיסו – כומר קתולי ששימש נשיא סלובקיה בשנים 1939-1945 ונתלה כבוגד לאחר המלחמה – החלה בחקיקה אנטישמית. הוגבלה אפשרות עבודת יהודים בעלי מקצועות חופשיים והוטל רף עליון של מספר היהודים המורשים לעבוד במקצוע מסוים. הדרגות הצבאיות של חיילים יהודים נשללו מהם ומוזיקאים הוצאו מארגוני המוזיקה. כמו כן, החל רישום של נכסים חקלאיים השייכים ליהודים, הורחקו סטודנטים יהודים מאוניברסיטת ברטיסלבה, וננקטו פעולות קשות ותקיפות נגד רכישת השכלה ופעילות של מוסדות חינוך יהודים.

בספטמבר 1940 התקבל **חוק ההסמכה** בפרלמנט שהעניק סמכות לממשלה להרחיק יהודים מהחברה והכלכלה הסלובקית ולשלול מהם את בעלותם מרכוש בלא צורך באישור הפרלמנט. החוק זכה לתמיכת הציבור שצייד במגמת האריזציה של החברה והמשפט, נוכח טיעונים שהיהודים השתלטו על רכוש סלובקי. חיילים יהודים בודלו מיחידותיהם וחייבי גיוס יהודים אולצו לעבוד בעבודות יזומות כמו פינוי שלג. לצד זה, נחתם הסכם בין גרמניה לסלובקיה ובו התחייבה סלובקיה לספק כוח עבודה יהודי לגרמניה. בעקבות הצליחו הגרמנים לשכנע את הסלובקים לשלם חמש מאות מארק תמורת כל יהודי שיגורש מאדמת סלובקיה, בתנאי שלא יחזרו לעולם לסלובקיה.

בשנת 1941 חויבו היהודים לענוד טלאי צהוב. יותר מעשרת אלפים עסקים בבעלות יהודית הולאמו ומס כבד – שלא היה ביכולתם לשלם – הוטל על היהודים. אלפי יהודים פוטרו ממשורות ציבוריות ורבים הפכו לנזקקים. במאי 1942 הסתיים תהליך הלאמת הרכוש היהודי החקלאי, היהודים נושלו והופרדו משאר האוכלוסייה ונשלמו ההכנות לקראת גירוש היהודים ויישום הפתרון הסופי.

ברטיסלבה בזמן השואה. צילום: יד ושם.

עוד קודם לכן הורה הממונה הגרמני ריינהרד היידריך להקים את **המרכז היהודים – מרכז היהודים (UZ – Ustredna – Zidova)** לשמש נציגות יהודית מול השלטון העוין. היודרנט שירת את הקהילה היהודית, סיפק מזון לנזקקים הרבים שנושלו מרכושם, העניק קצבה קטנה וארגן הכשרה מקצועית שהייתה מסווה לפעילות תנועות נוער ציוניות – פעילות שהייתה אסורה. למעשה, הנאצים כיוונו את פעילות מרכז היהודים כדי שתקדם את תכניתם להשמיד את היהודים.

לקראת אמצע שנת 1941 החליטו השלטונות להגלות מהבירה ברטיסלבה עשרת אלפים יהודים. היעד היה מזרח סלובקיה. הם הורשו ליטול עִמם רכוש מועט. ב-25 במרס 1942 יצא הטרנספורט הראשון לאושוויץ ובו אלף נשים. ב-11 באפריל הוחל בגירוש המשפחות. כדי לסכל מבעוד מועד את בריחת המשפחות לא ניתנה הודעה מראש. ביום אחד הוטל עוצר והיהודים התבקשו להישאר בבתיהם, משם הוצאו. בכל רכבת נדחסו אלף יהודים. 58,000 יהודים גורשו לפולין ב-57 טרנספורטים במהלך שנת 1942 בלבד – תשעה-עשר מתוכם ישירות למחנה ההשמדה אושוויץ ואחרים לטרבלינקה, לבלז'ץ, לסוביבור ולמאידנק. האוכלוסייה הסלובקית דממה. גם פנייה לראשי הכנסייה ונציגי האפיפיור נענתה בקול ענות חלושה.

יהודי ברטיסלבה בזמן הגירוש. צילום: יד ושם.

מאמצי הצלה

הרב מיכאל דב וייסמנדל החליט לפעול עם חוג מצומצם של יודעי סוד, בהם גיזי פליישמן, פעילה ציונית. בעזרתם הקים הרב וייסמנדל את **קבוצת העבודה** כאופוזיציה ל-UZ שבעיניהם שיתף פעולה עם תכנית הגרמנים. הרב וייסמנדל הציע לשחד את הדרג הביצועי של הנאצים ובראשם את איש האס-אס דיטר ויסליצני (Dieter Wisliceny), מעוזריו הבכירים של אדולף אייכמן ונציגו בברטיסלבה – כל זאת כדי לעצור את משלוחי המוות לפולין. בהצעה היה סיכון עצום. אבל גם הייאוש וחוסר האונים

הרב מיכאל דב וייסמנדל

גיזי פליישמן

היו עצומים. ואכן ב-20 באוקטובר 1942 יצא המשלוח האחרון לשנה זו – ספק עקב השוחד וספק מאילוצים פנים-גרמניים בלבד. יְזִמָּה אחרת של הרב וייסמנדל לשחד את ההנהגה הנאצית ולהציל את כל יהדות אירופה – נכשלה.

יְזִמָּה נוספות של קבוצת העבודה:

החל באמצע 1942 עודדה הקבוצה בריחת יהודים מסלובקיה להונגריה, שבה היה מצב היהודים טוב יותר עד כיבושה על ידי גרמניה במרס 1944. פעולה זו נוהלה על ידי הרב וייסמנדל בעבור יהודים אורתודוקסים ועל ידי תנועות נוער ציוניות בעבור שאר היהודים.

החל ב-1942 קבוצת העבודה הייתה מעורבת בהקמת מחנות עבודה בסלובקיה עצמה. הקבוצה הצליחה לשכנע את השלטון הסלובקי מצד אחד

ואת נציג משרדו של אייכמן בסלובקיה מצד אחר, שהתועלת שהמדינה תפיק מהעסקתם של יהודים בתוך סלובקיה תהיה גדולה מאשר שליחתם לעבודה בפולין (הנימוק הרשמי לגירוש). הנימוקים שהיו מלווים בשוחד הביאו להקמת שלושה מחנות עבודה – נובקי, סרד ווהינה, שבהם חיו כ-4,000 נפש עד שגורשו למחנות ההשמדה בספטמבר 1944. בתחילת 1943 סייעו אנשי קבוצת העבודה בשיתוף "ועדת העזרה וההצלה" בהברחת יהודים מפולין דרך סלובקיה להונגריה. בשתי פעולות אלו הוברחו להונגריה כ-7,000 יהודים מסלובקיה ולמעלה מ-1,000 יהודים מפולין. קבוצת העבודה שיגרה "מרגלים" אל המגורשים לפולין בניסיון להתחקות אחר מצבם. כבר בסוף יולי 1942 דיווחו שליחי הקבוצה על רעב ועל שיעור תמותה גבוה בקרב המגורשים. באוקטובר דיווחו על היעלמותם של חלק מהמגורשים ובנובמבר דיווחו השליחים על ההשמדה בבלז'ץ ובטרבלינקה. במהלך 1943 הוברחו פליטים מפולין להונגריה. מעטים הגיעו גם לסלובקיה ועמם עדויות הזוועה באשר למכונת המוות שבפולין.

ההפוגה במשלוחים הסתיימה ב-28 בספטמבר 1944, כאשר החל המצוד אחר יהודים. משמרות "הלינקה גרדה" ואנשי אס-אס לכדו כ-1,800 יהודים ובתוכם רבים מחברי ההנהגה. ב-30 בספטמבר, עם פרוץ המרד הסלובקי, חודשו הגירושים של הנותרים מיהדות סלובקיה. השלטון הסלובקי לא נענה לפניות הרבות ונשאר נאמן לנאצים. יהודים רבים ברחו ליערות ולהרים, מקצתם התייאשו והסגירו את עצמם ואחרים הוצאו להורג על ידי משמרות "הלינקה גרדה". רק מיעוט מבין יהודי סלובקיה הצליח לברוח אל הפרטיזנים ולהשתתף באופן פעיל במרד הסלובקי. על פי ההערכות, 10% מכלל הפרטיזנים (1,600) היו יהודים – אחוז עצום בהתחשב במספר הזעום של יהודים שנותרו לאחר הגירושים והרציחות. 269 יהודים נפלו במרד, כ-17% מכלל הנופלים; 166 יהודים קיבלו אותות הצטיינות של ממשלת צ'כוסלובקיה על לחימתם בשירות הפרטיזנים.

היו גם סלובקים רחומים שנתנו מחסה ומקלט ליהודים הנמלטים. 534 חסידי אומות העולם סלובקים הוכרו על ידי "יד ושם".